

MARCHLEWICZ KRZYSZTOF

POLONOFIL DOSKONAŁY

Propolska działalność charytatywna i polityczna lorda Dudleya Couttsa Stuarta (1803–1854)

(A tökéletes lengyelbarát. Lord Dudley Coutts Stuart lengyelbarát karitatív és politikai tevékenysége. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2001. 408 o. ISBN: 83-7177-044-8)

A lengyel és a magyar történelemnek vannak olyan közös hősei, akik egyik nemzethez se tartoztak, célirányos tevékenységük az adott időszakban mégis kihatott a két nép históriájára. Ilyen többek között lord Dudley Coutts Stuart, akinek alakja, tevékenysége legfeljebb csak a Kossuth-emigráció története iránt érdeklődők számára ismert. A 1849 utáni magyar ügy képviselésének angliai felkarolásával, majd az Albionba érkező magyar emigránsok támogatásával kiérdemelte volna, hogy magyarul monográfia vagy legalább egy bővebb életrajz készüljön róla.

A lengyelek törlesztették személye iránti adósságukat. Igaz, Dudley Stuart 1833-tól az angliai lengyel emigráció, a lengyel ügy legaktívabb támogatója volt több mint két évtizeden át. Egy fiatal poznaíni történész, Krzysztof Marchlewicz adta ki több évi intenzív angliai és lengyelországi kutatómunkájának eredményét, „a lengyelek legnagyobb barátjáról” készített monográfiáját. Az 1830/31-es lengyel szabadságharc alatt és leverését követően az angol közvélemény növekvő rokonszenvvel fordult a cári uralommal heroikus küzdelmet folytató, majd földönfutóvá lett lengyelek felé – ellentétben a brit birodalmi politika meghatározó személyiségeivel, akik az 1815-ben kialakult európai rend veszélyeztetését látták a Bécsben létrehozott, de Oroszországgal perszónálunióba kényszerített Lengyel Királyság függetlenségi harcában.

A lengyel történész részletesen ismerteti az előzményeket. Miután a szintén a bécsi kongresszuson létrehozott Hollandiától elszakadni akaró Belgiumban az ideiglenes kormány 1830. október 4-én proklamálta az ország függetlenségét, egy hónappal később öthatalmi nagyköveti egyeztetés kezdődött Londonban Németalföld jövőjéről, mivel Anglia szerette volna mind a francia, mind az orosz beavatkozást elhárítani. Az utóbbi intervenció veszélyét az 1830. november 29-én Varsóban kibombant szabadságharc kiiktatta. Ezt ugyan az angol kormány szívesen vette, de nem kívánta a lengyelek esetleges győzelmével Oroszország meggyengülését, s ezáltal a júliusi forradalmával uralkodóját a trónról letaszító, kiszámíthatatlannak tetsző Franciaország európai befolyásának erősödését. Így a lengyelek nem számíthattak Anglia támogatására, noha a brit közvélemény egyre inkább mögöttük sorakozott fel.

A tartós brit rokonszenvnek, lengyelbarát hangulatnak köszönhető, hogy a lengyel menekülteket szívesen látták. Támogatásukra alakult meg a londoni Brit Kávéházban 1832. február 25-én a Lengyelország Barátainak Irodalmi Társasága (The Literary Association of the Friends of Poland – LAFT), amelynek első titkára Thomas Campbell költő lett. Az alakuló ülésen többségükben brit alattvalók jelentek meg. Az elnökség leszögezte: „Célunk, hogy a britek figyelmét Lengyelországra és Oroszországra irányítsuk, a közvéleményt megismertessük a hajdani Lengyel Királyság történetével és az ott lezajló eseményekkel, összegyűjtsünk minden olyan információt, amely a szerencsétlen ország iránti közérdeklődést felkeltheti, hogy a lengyel kérdést a britek mindenrendű és rangú osztálya megvitatassa.” Ennek jegyében tűzték ki célul a sajtó befolyásolását, megnyerését, saját felhívásaik publikálását és egy angol nyelvű lap kiadását. A Társaság tevékenységének köszönhetően sikerült a lengyel kérdés iránti érdeklődést hosszabban ébren tartani. A brit politikára a lengyel ügy támogatásának vonatkozásában azonban a lengyel emigráció konzervatív szárnya vezetőjének, az Európában nagy tekintélynek örvendő és befolyásos kapcsolatrendszerrel bíró Adam Jerzy Czartoryskinak sem sikerült érdemben hatni, aki 1804-től 1806-ig I. Sándor cár külügyminisztere, a bécsi kongresszuson létrehozott Lengyel Királyság alkotmányának egyik kidolgozója, 1831 februárjától pedig a felkelt Lengyel Királyság nemzeti kormányának miniszterelnöke volt.

Fordulatot e vonatkozásban Czartoryskinak 1832 végén Dudley Stuarttal történt megismerkedése jelentett. A politikai érdekközösségen alapuló kapcsolat idővel szívélyes barátsággá alakult

át, akárcsak a Czartoryski-vezette emigrációt Angliában képviselő Władysław Zamoyskival kötött ismeretsége. Stuart 1833 márciusában állt ki először nyíltan a lengyelek mellett egy anyagi támogatásra szervezett találkozón, amelyen megalakult a Lengyel Menekültek Barátai néven egy karitatív társaság. Tagjai közé Dudley Stuart is belépett. Ki volt ő, aki politikai ügyként bevitte a brit parlamentbe a lengyel kérdést?

Egy skót arisztokrata család egyenes ági leszármazottjaként 1803. január 11-én Londonban született. Apja, John Stuart második házasságában ő volt az egyetlen fiúgyermek. A család anyagi alapját nem kis mértékben anyja, a brit pénzvilágban jelentős szerepet játszó James Coutts Frances nevű lánya hozománya erősítette meg. A néhány évig a Cambridge-i Egyetemen tanuló, majd a szokásos arisztokrata életviteli előírás szerint éveken át Európában utazgató fiatal lord előtt származásánál fogva megnyílt a brit parlament. IV. Vilmos trónra lépése után 1830 őszén a dél-angliai Arundelben képviselővé választották.

A lengyelek iránti érdeklődését nemcsak a megválasztása után néhány héttel Varsóban kirobbant szabadságharc lobbantotta fel, hanem egy különösnek mondható személlyel kötött házassága. 1824-ben Napóleon öccsének, Canino hercegének, Luciano Bonapartének legidősebb lányát, a tőle öt évvel öregebb Christina Aleksandrina Egyiptát vette el feleségül, miután az elvált svéd grófi férjétől. Ez gyanússá tette az ifjú arisztokratát hazájában, ahol a franciákkal szemben még nem hunyt ki az ellenszenv. Ráadásul az sem volt titok, hogy a hitvesi hűség nem érnyé Christina Aleksandrina asszonynak. Dudley Stuart számára azonban mindennél fontosabbnak tetszett, hogy benősült Napóleon családjába, amelyben a lengyelek különös tiszteletnek örvendtek. Így az ifjú férj is kötelességének érezte, hogy érdeklődést mutasson irántuk.

Az érdeklődés nem egészen tíz év múlva meggyőződéssé nemesedett. 1833 júliusában a lordok házában lengyelbarát képviselőtársaival jól előkészített lengyel vitanapot rendezve tiltakoztak a Lengyel Királyság I. Miklós cár által történt felszámolása ellen, s felszólították a kormányt, hogy tiltakozzon ez ellen. Azt azonban, hogy a kérvényt felterjesszék a király elé a képviselők, 177:95 arányban leszavazták. Ennek ellenére óriási jelentősége lett annak, hogy e parlamenti vitanap révén a lengyel kérdés a kormánytagok látószögébe került. A többnyire a LAFT által szervezett karitatív gyűlésekkel, találkozókkel, bálokkal ugyanis képtelenség volt az angliai lengyel menekültek mindennapi létének anyagi bázisát megteremteni. (A legsikeresebbnek bizonyult bálon, amelyen 3000 vendég vett részt, „csak” 900 font gyűlt össze 1834-ben. Az 1835-ös bál patronája a majdani Viktória királynő édesanyja, Mária Lujza kenti hercegnő volt.) Ráadásul a Kelet-Poroszországban internált és 1833-ban szabadon engedett lengyel katonák, valamint az úgynevezett frankfurti hadmenetben való részvételért vagy más politikai kihágásért Franciaországból kiutasított lengyel emigránsok is „bezúdulnak” Nagy-Britanniába. (Az ország három évvel később Krakkó átmeneti megszállásának üldözötteit is befogadta.)

Dudley Stuart a lengyelek helyzetét 1834. június 3-ról 4-re virradó éjszaka parlamenti expozéban tárta képviselőtársai elé. Pár nap múlva a lordok házában bejelentették, hogy a kormány 10 000 fontot utalt át a LAFT-nak. Ez szinte az életmentést jelentette a támogatandók listáján szereplő 488 lengyelnek. Az angol kormány némileg változó összeggel ugyan, de az 1850-es évek elejéig folyósította a segítyt, melynek elosztását, folyósítását a LAFT intézte. Dudley Stuartnak arra is volt gondolja, hogy munkahelyhez, biztos jövedelemhez juttassa lengyel pártfoglaltjait.

A „lengyelek barátja” 1837-ben kikerült a parlamentből, de változatlanul a lengyel ügy odaadó támogatója maradt. Az se tudta eltántorítani ettől, hogy a Lengyel Demokrata Társaság (Towarzystwo Demokratyczne Polskie), s még inkább a radikális Lengyel Népi Tömörülés (Gromada Ludu Polskiego) tagjai a pénzelosztást illetően az arisztokraták iránti részlehanglással vádolták meg, továbbá azt is a szemére vetették, hogy Lengyelország feltámasztásán csak az 1815-ös kongresszusi Lengyel Királyság helyreállítását érti, s nem az 1772-es határai közötti lengyel–litván államot. Dudley Stuart az angolokra jellemző hidegvérrel cáfolta a vádaknak is beillő gyanúsítgatásokat. Tény, hogy a Czartoryski neve által fémjelzett lengyel emigráció Keleten fogadta őt Párizsban, s kifejezte háláját parlamenti működéséért is.

Az 1830-as és 1840-es évek fordulójától Czartoryskinak sikerült érdekeltté tenni a francia kormányt egy, a lengyelek által dominált ügynökhálózat megszervezésében az Oszmán Birodalom balkáni területein is – részben a növekvő orosz befolyás ellensúlyozására. Ez elvileg a Brit Birodalom

érdekeit is képviselte volna. Erről Dudley Stuart igyekezett meggyőzni az angol kormányt. Ez azt jelentette, hogy az 1837-et követő évtizedben ő volt Czartoryski londoni ügynöke, aki minden fontosabb eseményről tájékoztatta megbízóját-barátját, s közvetítette a balkáni ügynökhálózat, valamint a cserkeszek által oroszok ellen vívott partizánháború fontosabb híreit a brit külügyminisztériumnak. Nem Dudley Stuart volt az egyedüli brit politikus, aki előre látta, hogy a Brit Birodalomnak elkerülhetetlenül háborút kell vívnia, hogy Oroszország terjeszkedését a Fekete-tenger térségében és a Balkánon visszaszorítsa. Ezzel lehet kapcsolatban, hogy több lengyel tábornokkal közelebbi kapcsolatba került, így Bemmel is, akinek 1848 tavaszán elintézte, hogy a legjobb brit sebész operáljon ki a combcsontjából egy évtizedekkel korábbi párbajban kapott pisztolygolyót.

Az 1847-es választásokon Dudley Stuart ismét bekerült a parlamentbe. Az újbóli életmódváltás az Európán végigsöprő forradalmi hullám új kihívások, új próbatétel kezdetét is jelentette. A lengyel ügy mintha ismét napirendre került volna. 1848 márciusában a Poroszországhoz tartozó Poznańi Nagyhercegségben bekövetkezett változások lobbantották fel a lengyel állam helyreállításával kapcsolatos reményeket. Hogy a sajtó milyen fontos szerepet játszhat, azt éppenséggel az is bizonyíthatja, hogy a poroszoknak a brit sajtó befolyásolásával sikerült az angol közvélemény lengyelek iránt újból fellobbant rokonszenvét tompítani. Ezt az is bizonyítja, hogy az 1848 áprilisában kihirdetett osztrák alkotmány következtében Galíciában megalakult nemzeti tanácsok és nemzeti gárdák sem tudták az angol közvéleményt izgalomban tartani. Egyértelműen pozitív hatása a Bem győzelmeiről szóló híreknek volt, s annak, hogy a magyarországi tavaszi hadjárat Európát megdöbbentő sikereit részben Dembiński tábornok működésének tulajdonították.

Miután Bem tábornok 1849 márciusában felszabadította Erdélyt, a bukaresti angol konzulátus közvetítésével felvette a kapcsolatot Dudley Stuarttal, aki Palmerston külügyminiszterrel szoros kapcsolatban állt. Stuart Bemmel folytatott levelezése Segesvárnál az oroszok zsákmánya lett, s végül I. Miklós cár íróasztalára került... (Minden bizonnyal azért, hogy a londoni orosz nagykövet kellő időben az angol külügyminiszter orra alá dughassa az iratokat.)

1849 őszétől Stuart figyelme a magyarországi emigráció felé fordult, amit ugyanolyan odaadással támogatott, mint korábban a lengyelt. Kossuth internálásának hírére 1850 februárjában felszólt a Parlamentben. Hajnal István *A Kossuth emigráció Törökországban* című monográfiájának idevágó részét idézve: „Stuart a magyar alkotmány vázlatát adta beszédében, bizonyítgatva Ferenc József uralmának törvénytelen és jogtalan voltát. Aztán az orosz előretörés veszélyeit fejtegette a magyar ügyvel kapcsolatban: olyan már a helyzet, hogy Magyarország is az orosz pártfogás alatt keresi jövőjét. Háborút nem akar Stuart, hanem csak erélyes fellépést követel. Meg van arról győződve, hogy Anglia komoly szava megállíthatja Oroszországot, mely csak külszínre erős, belseje azonban roskatag.” Később odaadó híve és legfőbb támogatója volt Kossuthnak angliai útja során is.

Csak a krími háború kirobbanása előtti időszakban karolta fel ismét nagy energiával a lengyelek ügyét. Ettől az se tántorította el, hogy az általa is támogatott törökroni lengyel légió szervezése végül nem csupán az Oroszországhoz való csatlakozással fenyegető Ausztria tiltakozása végett feneklett meg, hanem a lengyel emigráció két nagy táborának hagyományos viszálykodása miatt.

Az 1856. március 31-én Párizsban megkötött békét, amelynek szövegében – szintén osztrák nyomásra – egyetlen szóval sem tesznek említést a lengyelekről, már nem érte meg. A lord 1854. november 17-én Stockholmban halt meg, ahol a svéd uralkodót igyekezett rávenni, hogy üzenjen hadat Oroszországnak. „Szörnyű csapás ért bennünket – írta Karol Szulczewski egyik emigránstársának –, elvesztettük a legjobb, és leghívebb barátot, a drága Dudley Stuart lordot.” „Ügyünket illetően semmi sem kárpótol a veszteségéért” – szögezte le Władysław Zamoyski nagybátyjának, Adam Jerzy Czartoryskinak írt levelében.

Kovács István